

6. Психологическая помощь мигрантам: Травма, смена культуры, кризис идентичности / [В.К.Калиненко, Г.У.Солдатова]; Под ред. Г.У.Солдатовой. – М.: Смысл, 2002. – 479 с. (Теория и практика социальной помощи).
7. Самосознание проблемных подростков / [Белопольская Н.Л., Иванова С.Р., Свистунова Е.В., Шафировва Е.М.]. – М.: Институт психологии РАН, 2007. – 332 с.
8. Семиченко В.А. Психологія особистості / В.А.Семиченко. – К.: Видавець Ешке О.М., 2001. – 427 с.
9. Социальная психология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / А.Н.Сухов, А.А.Бодалев, В.Н.Казанцев и др.; Под ред. А.Н.Сухова, А.А.Деркача. – 2-е изд., испр. – М.: Академия, 2002. – 600 с. (С. 40-56).
10. Столин В.В. Самосознание личности / В.В.Столин. – М.: 1983. – 254 с.

The results of theoretical research of problem of personhood achievement are presented in the article. All aspects of self-identification as an important component of socialization process and forming of “self-image” as a result of this process are presented in details. The concepts “identity – identification – self-identification” are comprehensively studied and compared.

Key words: socialization, self-identification, identity, identification, “self-image”.

Отримано: 12.03.2010

УДК 37.015. 3: [316.614] -053.6

А.М. Грись

ДЕФЕКТИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЯК ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ

У статті розглядаються сучасні тенденції соціалізації підростаючої особистості. Розкрито дефекти соціалізації, які є наслідком девіацій у поведінці неповнолітніх. Обґрунтовується необхідність урахування зазначених дефектів у процесі підготовки психологів до роботи з дезадаптованими неповнолітніми.

Ключові слова: соціалізація, підростаюча особистість, дефекти соціалізації, девіантна поведінка, соціальні групи.

В статье рассматриваются современные тенденции социализации подрастающей личности. Раскрыты дефекты социализации, которые являются следствием девіацій в поведении несовершеннолетних. Обосновывается необходимость учета указанных дефектов в процессе подготовки психологов к работе с дезадаптированными несовершеннолетними.

Ключевые слова: социализация, подрастающая личность, дефекты социализации, девіантное поведение, социальные группы.

Актуальність дослідження. У сучасному суспільстві відбуваються бурхливі зміни, які неодмінно впливають на соціалізацію дітей та підлітків. Особливість нинішньої ситуації, в якій відбувається становлення підростаючої особистості, полягає у тому, що цей процес відбувається в умовах розширення соціальної самостійності, вибору та ініціативи підростаючого покоління. Він супроводжується переоцінкою цінностей, критичним осмисленням досвіду попередніх поколінь, новими уявленнями про власне майбутнє та майбутнє всього суспільства.

Інтерес до феномена соціалізації особистості значно зростає в умовах збільшення кількості груп неповнолітніх із девіантною поведінкою, що є результатом впливу різноманітних дефектів соціалізації.

Метою статті є розкрити особливості дефектів соціалізації як чинників, що сприяють становленню девіантної поведінки неповнолітніх.

Поняття соціалізації є досить широким і включає процеси і результати формування і розвитку особистості. Соціалізація – це складний, багатофакторний і різноспрямований процес та результат взаємодії особистості із соціальним середовищем, входження індивіда до суспільних структур за допомогою вироблення соціально необхідних якостей. Соціалізація здійснюється впродовж всього життя особистості та пов'язана із історичними, ідеологічними, економічними, культурними та іншими процесами.

Аналіз досліджень і публікацій. Вітчизняна психологія, не заперечуючи впливу природжених особливостей організму на властивості особистості, підтримує позиції згідно з якими індивід стає особистістю по мірі її включеності до суспільного життя. Особистість формується за участю і під впливом інших людей, які передають накопичені ними знання і досвід. Це відбувається не шляхом простого засвоєння суспільних відносин, а в результаті складної взаємодії зовнішніх (соціальних) і внутрішніх (психофізичних) задатків розвитку як єдність індивідуально-значущих і

соціально-типових рис і якостей (Божович Л.І., Братусь Б.С., Зейгарник Б.В., Леонтьев О.М., Мухіна В.С., Славіна Л.С. та ін.). Особистість і її аномалії розглядаються через соціально обумовлену життєдіяльність, яка реалізується в ставленні до оточуючої дійсності.

Слід зазначити, що розвиток особистісних якостей і певних особливостей поведінки індивіда обумовлений природженими передумовами, соціальними умовами (особливостями взаємин із батьками, дорослими та однолітками, змістом діяльності); внутрішньою позицією самого індивіда (Л.С. Виготський, С.Л. Рубінштейн).

Соціалізація розглядається як взаємодія особистості із середовищем, обумовлює адаптованість осіб до різних соціальних ситуацій, мікро- і макрогруп. Рівнями адаптації є: конформізм (суб'єкт діє так, як вимагає соціальне середовище, але дотримується своєї системи цінностей (А. Маслоу)); взаємна терпимість, поблажливість до цінностей і форм поведінки один одного; акомодация, що виявляється у визнанні людиною цінностей соціального середовища і визнанні середовищем індивідуальних характеристик людини; асиміляція або повне пристосування, коли людина відмовляється від своїх власних цінностей (Я. Щепанський).

У гуманістичній зарубіжній психології і педагогіці сутність соціалізації представлена як процес самоактуалізації самореалізації особистістю своїх потенційних можливостей і творчих здібностей, як процес подолання негативних впливів середовища, що заважають її саморозвитку і самоствердженню (А. Маслоу, К. Роджерс та ін.).

Поняття “соціалізація” представлено як “засвоєння індивідом соціального досвіду” (І.С. Кюн); як “входження до соціального середовища, пристосування до нього, оволодіння певними ролями і функціями” (Б.Д. Паригін). На думку І.Б. Котової та Є.Н. Шиянова, зміст соціалізації розкривається на межі таких процесів, як адаптація, інтеграція, саморозвиток і самореалізація. Самореалізація виступає як прояв внутрішньої свободи і адекватне володіння собою в соціальних умовах. Саморозвиток – це процес, пов'язаний із подоланням суперечностей на шляху до досягнення духовної, фізичної і соціальної гармонії.

А.В. Петровський, виділяє три макрофази соціального розвитку особистості на дотрудовій стадії соціалізації: дитинство, де адаптація особистості виражається в оволодінні нормами соціального життя; підлітковий період індивідуалізації, що виражається в потребі індивіда в максимальній персоналізації, в потребі “бути особою”; юність – інтеграція, що виражається в набутті рис і властивостей

особистості, які відповідають потребам групового і особистісного розвитку. В процесі соціалізації людина приміряє до себе різні ролі. Рольова поведінка допомагає людині або закрити канали особистої інформації, які вона не хоче виявляти перед суспільством, або зануритися глибоко в діяльність і свідомість, що перетворюється на його “Я”. У соціальному просторі взаємодії людей відтворюється емоційний тон, який слугує дитині певним еталоном. Підростаючій особистості, що розвивається, необхідно мати можливість співвідносити свої емоційні переживання із емоційними переживаннями близького оточення, а потім, порівнюючи, розвивати і коригувати свою емоційну сферу.

У соціумі існує велика кількість соціальних агентів, які незалежно від глибини їх уявлень про природу та процес розвитку підростаючої особистості, конкретних уявлень про становище дітей у суспільстві, від ідеологічних і соціально-психологічних настанов, життєвих стратегій і мотивацій, впливають на сферу інтересів дітей, їх ціннісні орієнтації, настанови. Ці засвоєні норми і цінності, з одного боку, мають допомогти дитині адаптуватися до навколишнього оточення, стати повноправним членом різних соціальних груп, реалізувати себе в них і навіть позитивно впливати на їх вдосконалення та розвиток, з іншого боку, нерідко несуть у собі нові проблеми і суперечності, що дезорієнтують та травмують вразливу психіку дитини і спрямовують її поведінку в асоціальному напрямку.

Реальна соціальна структура пропонує підростаючій особистості величезний репертуар соціальних ролей, детермінованих існуючим потенціалом розвитку економіки, управління і соціального середовища, екології, та ширшими процесами, що відбуваються поза межами соціуму. При цьому особистість скоріш за все виступає об'єктом дії, аніж повноправним її суб'єктом. Процеси освоєння цих ролей визначаються величезною кількістю біологічних, психологічних і іншого роду чинників, що діють з моменту зачаття дитини.

Деякі з цих процесів можуть бути цілеспрямованими. Інші ж – і їх, на жаль, більшість – є стихійними, виникають і протікають спонтанно і, нерідко, на інтуїтивному рівні, не є усвідомлюваними і тому керованими, а також не забезпечуються необхідними для їх вирішення ресурсами: фінансовими, матеріальними, кадровими, технологічними тощо.

Незважаючи на досить розмиті межі понять “знання, норми і цінності”, свідомість всіх агентів, що діють в умовах соціуму, прагне побудувати власну систему регулювання процесів соціалізації.

Стосовно сфер життєдіяльності особистості проблема посилюється тим, що об'єкти управління (суспільство, індивід) керуються

одночасно багатьма системами, які не обов'язково стійко взаємопов'язані, часто неузгоджені, суперечливі і здатні вступати один з одним у конфліктні стосунки. Проблема посилюється ще й тим, що першою і основною властивістю для всіх організаційних систем, є посилення, в першу чергу, своїх власних норм. Безпосередньо йдеться про те, що чим жорсткіший контроль за цими нормами, тим вище якість самих цих систем і якість продукту, що випускається ними (в даному випадку – соціалізованих дітей, майбутніх повноправних членів соціуму). Джерелом виявлення таких властивостей організаційних систем слугують нібито високі цілі – турбота про якість відтворення соціуму, тобто репродукція станів його популяції, знань, відносин і, тим самим, забезпечення потреб збереження і безпеки, які характерні як для популяцій, так і для груп та індивідів, що їх складають.

В результаті динамічних змін середовища, суспільства, знань, відносин, а також у результаті самої діяльності організаційних систем, окремих груп та індивідів з'являється протилежна узагальнена потреба – розвитку, яка вимагає реакції на новизну ситуації, своєї власної координації зусиль, ресурсів, вимагає зміни якості управління і володіє продуктивністю – тобто здатністю продукувати нові цілі і цінності. Проте якість життєдіяльності не зводиться до якості відтворення.

Саме з дітьми, із системою освіти і виховання пов'язані основні надії на розвиток. Не дивним є тому і той гострий, а інколи і вкрай емоційний інтерес до даної теми з боку різних соціальних груп і спільнот. Як відомо, багато представників соціуму вважають себе “компетентними” в питаннях здоров'я, освіти і виховання. Подібна “компетентність” породжує тривогу, яка виникає у декількох напрямках, що різняться за типами усвідомлюваних дефектів.

По-перше, це дефекти біологічного відтворення: природжені хвороби, травми при вагітності та пологах, затримки (дефекти) розумового і психічного розвитку дітей, викликані фізіологічними чинниками, некомпетентністю та непрофесіоналізмом відповідних структур, а також дефіцитом ресурсів і відповідних технологій.

По-друге, це дефектність соціалізації, що призводить до девіантної поведінки дітей і підлітків – порушення ними норм права, моралі, загальної культури і т.п. У дослідженні проблем соціалізації особливу значущість має виявлення особливостей відносин неповнолітніх. Саме у цьому віці, як показали дослідження І.С. Кона, І.Б. Котової, Н.Ю. Максимової, Т.Н. Мальковської, Р.Г. Гурової, А.В. Мудрика, С.А. Смирнова, Р.М. Шаміонова, Е.Н. Шиянова, розширюється соціальне середовище, яке впливає на учня. У старших підлітків, хлопців і дівчат, розвивається прагнення емансипації від

дорослих, визначення свого місця в житті. Важливим каналом інформації виступає спілкування з однолітками, воно ж стає засобом психологічного захисту з боку однолітків.

По мірі того, як збільшується час, що проводиться дітьми поза сім'єю і школою, зростає питома вага групи однолітків, які у багатьох випадках переважають авторитет батьків. Групи однолітків як чинник соціалізації не є однорідними і зараз дуже змінилися: раніше це були керовані і більш-менш спрямовані дорослими дитячі колективи і організації (піонери, комсомол), сьогодні ж це різноманітні неформальні співтовариства, переважно різновікові і змішані у соціальному відношенні.

По-третє, це дефекти сімейного життя, поява і відтворення на рівні мікросередовища дитини всіляких неадаптивних, руйнівних форм відносин як між ним і дорослими, так і просто дорослих один з одним, сімейний інфантилізм та егоїзм, бажання “скинути” соціальним структурам всю відповідальність за виховання і освіту власних дітей.

У сім'ї формуються не лише соціально значущі якості особистості, а й властиві їй оцінні критерії; вплив сім'ї на підлітка сильніший за вплив школи, суспільства в цілому. Наприклад, зазначає В.Д. Єрмаков, варварський принцип “око за око, зуб за зуб” здається підліткові, що виріс в асоціальної сім'ї, природним і справедливим. Аналізуючи роботи В. Поташова, можна відзначити, що споживацькі цінності, які формуються саме в сім'ї, небезпечно впливають на неповнолітніх, оскільки вони прагнуть досягнути бажаного будь-яким шляхом. Дослідження І.І. Шуригіної показали, що в сім'ях, матері яких мають вищу освіту, не було жодного випадку, щоб 14-15-літні виявляли схильність до девіацій. Серед бідних дітей малоосвічених матерів були і крадіжка, і суїцид.

Перехід від традиційної патріархальної сім'ї до сучасної, заснованої на рівності подружжя, призвів до зниження авторитету батька, втрати узгодженості виховних дій батьків. Поширеними стали сім'ї з одним-двома дітьми, для яких характерний “дітоцентризм”, а звідси – егоцентризм дітей. Батьківський авторитет вже не є абсолютним, тепер на місце заборони і примусу приходять переконання. Моральний авторитет підтримувати набагато важче, ніж владу, що спирається на силу, особливо коли діапазон джерел інформації і вибір кола спілкування постійно розширюється.

По-четверте, це дефекти, пов'язані із економічною диспропорцією, що склалася в суспільстві, поділом громадян на бідних і багатих, зростанням безробіття, культивованою певною частиною соціуму “психологією наживи”, зневагою до чесної щоденної праці,

демонстративним культом “легких грошей” і “стрімких”, нічим не виправданих “кар’єр”, які наочно показують поколінню реальну “істину життя”, в якій немає місця ні високому рівню освіти, ні інтелігентності, ні стійким моральним імперативам.

Як з’ясувалося у дослідженнях І.І. Шуригіної, чинником підвищення авторитету батьків для дітей є їх зайнятість комерційною діяльністю. Діти із більшою готовністю покладаються на їх поради, справедливо вважаючи своїх батьків більш адаптованими до нових умов життя, які тверезо оцінюють реальну життєву ситуацію.

По-п’яте, це дефекти, пов’язані із практикою існування і роботи громадських і молодіжних організацій. Більшість із них, на словах декларуючи високі ідеали і етичні цінності, проводять масу всіляких виховних заходів, насправді роблять це лише для “галочки”, створюють так звані фіктивно-демонстративний продукт, який необхідний їм для отримання різноманітних ресурсів як від місцевої влади, так і інших структур та організацій. Тут же слід сказати про активність усіляких прозахідних організацій сектанського типу, неформальних об’єднань підлітків, які активно, на комерційній або безкоштовній основі, вербують в свої ряди та нав’язують власну систему цінностей, яка деколи суперечить не лише традиційним для суспільства цінностям, а й самим основам нормального здорового способу життя дитини.

По-шосте, це дефекти, пов’язані із циркуляцією в суспільстві усіляких інформаційних потоків, ключовим агентом яких є ЗМІ. Подібні явища суспільства не можуть не впливати на підростаюче покоління і не наносити шкоди його духовно-етичному здоров’ю. В результаті таких неадекватних впливів можливе виникнення депресивних станів, які виявляються у вигляді таких симптомів, як апатія – стан байдужості, повної індиферентності до того, що відбувається, що оточує, свого становища, минулого, перспектив на майбутнє тощо. Це стійке або скороминуче тотальне випадання як вищих соціальних почуттів, так і вроджених емоційних програм; гіпотимія (знижений настрій) – афективна пригніченість у вигляді смутку, туги із переживаннями втрати, безвиході, розчарування, приреченості, послаблення прихильності до життя. Позитивні емоції при цьому поверхові, можуть бути повністю відсутніми; дисфорія – похмурість, озлобленість, ворожість, похмурий настрій із бурчанням, незадоволеністю, неприязним ставленням до оточення, спалахами роздратованості, гніву, люті із агресією та руйнівними діями; розгубленість – гостре відчуття безпорадності, незрозуміння найпростіших ситуацій і змін свого психічного стану. Типова надмірність, нестійкість уваги, розгублений вираз обличчя, пози і

жести спантеличеної і вкрай невпевненої людини; тривога – неясне, незрозуміле відчуття небезпеки, що зростає, передчуття катастрофи, напружене очікування трагічного результату. Емоційна енергія діє так могутньо, що виникають своєрідні фізичні відчуття. Тривога супроводжується руховим збудженням, тривожними вигуками, відтінками інтонацій тощо; страх – розмитий стан, що переноситься на всі обставини і проектується на все оточення. Страх також може бути пов’язаний із певними ситуаціями, об’єктами, людьми і виражається переживанням небезпеки, безпосередньої загрози життю, здоров’ю, благополуччю, престижу. Може супроводжуватися своєрідними фізичними відчуттями, що свідчать про внутрішню концентрацію енергії.

Зростає тривога батьків і вчителів, з одного боку, констатуючи відсутність у сучасних дітей безлічі бажаних властивостей – відчуття відповідальності, відчуття власної гідності, співпереживання, життєвої енергії, прийнятних правил поведінки, позитивного емоційного контакту з оточенням, з іншого боку, втратою відчуття контролю над ситуацією, що розвивається навколо дітей, безпорадність, що виявляється у неспроможності протистояти несприятливим тенденціям, що складаються.

Зростає відсоток соціально дезадаптованих дітей, дітей з порушеннями соціалізації, із соматичними захворюваннями неврогенного і психогенного походження, із психічними розладами і абсолютно невідомими раніше формами хворобливої психічної залежності (гравці і фанати комп’ютерних клубів та ігор, прихильники ігрових автоматів тощо).

Розширюється соціальне середовище для потенційного зростання злочинності. Зростає кількість номінальних підліткових і молодіжних громадських організацій, що живуть за принципом так званої “подвійної моралі” і демонструють фіктивну активність та фальшиву цивільну позицію, чудово розуміють, хто і навіщо використовує їх у своїй власній великій грі.

Зростає кількість дітей, залучених до погано керованої сьогодні стихії “справжнього бізнесу” звідки виносяться хибні уявлення про людську мораль і жорстокі принципи типу “гроші вирішують все”. Зважаючи на той факт, що злочинність неповнолітніх найбільш чуйна на соціально економічні та етичні чинники, можна відзначити, що останнім часом у структурі злочинності неповнолітніх переважають злочини корисливої спрямованості – більше 70 %.

Зростає кількість дітей, які взагалі ні до чого не прагнуть і нічого не хочуть, без елементарних, здорових життєвих стратегій поведінки. Це діти, що надмірно заохочуються дорослими, ведуть “рослинний”

спосіб життя, нічим не цікавляться, ними легко маніпулювати, позбавлені елементарних амбіцій і принципово не можуть поставити перед собою ніяких серйозних цілей. У сучасної молоді відпочинок і дозвілля – провідна форма життєдіяльності, вона витіснила працю як найважливішу потребу. Від задоволеності дозвіллям тепер залежить задоволеність життям в цілому.

Знижуються, у зв'язку із різким зростанням комерційних закладів і браком справжніх професіоналів своєї справи, можливості лікування неврозів у дітей. Звужується, незважаючи все-таки на зростання платних секцій і гуртків, що спостерігається останнім часом, соціально-культурне середовище існування (бібліотеки, театри, спортмайданчики, клуби, палаци творчості). Ця тенденція особливо характерна для підліткового контингенту, який, на відміну від маленьких дітей, вимагає серйознішого і уважнішого ставлення до себе.

Знижується якість підготовки випускників шкіл, які усвідомлюють, що єдино правильною умовою отримання ними “престижної” освіти є наявність в гаманці їхніх батьків “енної” суми грошей, необхідної для оплати навчання. Самі школярі відзначають, що становище у суспільстві і рівень життя сьогодні ніяк не пов'язаний із рівнем освіти. Ця позиція, за результатами опитувань, отримала підтримку як серед батьків, так і підлітків.

У будь-якому випадку слід зазначити мізерну роль впливу школи на вибір життєвого шляху (поради вчителів і рекомендації класних керівників). Аналіз життєвих планів підлітків показав: 3 % підлітків вважали за краще не працювати взагалі ні після 9-го класу, ні в подальші періоди життя; дуже різко впав престиж статусу робочого: практично ніхто із підлітків і їх батьків не орієнтовані на отримання робочих професій; впав престиж і наукової роботи, особливо серед підлітків: на цей вид діяльності націлено лише 4 % підлітків і 8 % їх батьків; знизився рівень довіри до бюджетної сфери: на роботу в комерційні фірми орієнтовано в 7 разів більше батьків дев'ятикласників і в 4 рази більше батьків учнів у 10-11 класах, ніж на роботу в державних установах. Практично половина респондентів відзначає, що становище в суспільстві і місце в житті сьогодні ніяк не пов'язані із рівнем освіти [2, с. 12].

Освіта, що зубожіє, охорона здоров'я, культура, втрачаючи кадри, технології та не отримуючи гідної фінансової підтримки, не лише не можуть виконати програми розвитку своїх організацій, що існують у них, а й нерідко не здатні навіть до природного відтворення того, що було накопичено у попередні роки.

Діти нерідко стають об'єктом маніпуляцій з боку комерційних структур, ЗМІ, різних псевдодуховних сект, які розраховують тим

самим отримати в їх особі покірних споживачів їх товарів, ідей, вважають їх безликим “ринком збуту”. Все вищезазначене – симптоми певної кризи в роботі з дітьми, що має соціальну природу і тривалу історію свого розвитку.

Існує кілька видів реакцій дорослих на проблеми соціалізації дітей. Реакція уникнення: факт наявності і (або) масштаб проблеми не визнаються. Цей тип реакції особливо характерний для місцевої адміністрації і великої кількості громадських організацій і полягає в тому, що чинники тривоги (але не самі проблеми) приймаються, про них говорять, їх обговорюють, здійснюються певні ритуальні дії, але реальні, а тим більше ефективні заходи, нехай навіть відстрочені за часом, застосовуються рідко, як виняток із правил. Проблемні питання мають властивість не вирішуватися, а просто передаватися “по колу”, від однієї групи адміністраторів до інших.

Така поведінка владних структур має серйозні підстави. По-перше, і на рівні місцевої влади, і в країні в цілому, традиційно культивується реагування селекційного типу, що має запізнілий характер: у разі девіантної поведінки (дитяча і підліткова злочинність) – каральні дії і ізоляція, у разі психічних порушень і (або) інвалідності – комплекс заходів соціальної “допомоги”, що зводиться до одних і тих же нормативів для істотно різних категорій контингенту, абсолютно недостатній за об'ємом, що зазвичай закінчується селекційною ізоляцією – переведенням дитини до спеціалізованих (допоміжних) закладів.

По-друге, по мірі зростання проблем функції “допомоги” розповсюджуються на всю значну кількість організацій і відомств, які, демонструючи свою роз'єднаність, отримують ще більше можливостей для уникнення відповідальності.

По-третє, професійним аналізом проблем – медико-психологічного, соціального, медичного, юридичного характеру – жодне відомство не займається, в будь-якому випадку уникають з'ясовувати чи хоча б враховувати “чужі” аспекти проблеми в своїй сфері управління. Тим самим виключаються або ігноруються комплексні оцінки соціальних процесів.

Поряд із реакцією уникнення, характерною для професійних груп, що існують в соціумі (лікарі, вчителі, культпрацівники, тренери спортшкол, представники МВД), інколи одні професійні групи звинувачують інші, не визнають наявності в своєму відомстві існуючих проблем. Або прямо звинувачують навколишні соціальні структури в егоїзмі та небажанні розуміти сутність та причини проблем, що стоять перед відомствами.

І ці реакції мають серйозні передумови. По-перше, міжвідомчі проблеми та інформація практично недоступна широким професійним групам. По-друге, специфіка соціальних проблем полягає в тому, що “традиційні” засоби їх вирішення дорого коштують і часто не є ефективними. Міські відомства більше зацікавлені не в розвитку своїх соціальних систем допомоги, а в збереженні (відтворенні) стійких структур, що склалися, які, при нинішньому стані справ, тим стійкіші, чим менше пов’язані із “зовнішнім світом”. Реакція егоїзму характерна для більшості груп соціуму, які не мають безпосереднього відношення до сфер, що стосуються роботи з дітьми. Поряд із реакцією уникнення ці зовні цілком благополучні соціальні групи (менеджери і фахівці промислових підприємств, підприємці) демонструють повну зневагу до проблем соціалізації неповнолітніх і щиро вважають, що “це їх не стосується”, “це не їх проблема”, “вони самі винні, що так живуть”.

Джерела такої поведінки слід шукати в диспропорції, що склалася в економіці, в доходах різних сфер життєдіяльності, в результаті якої найбільш сильна (наприклад, чоловіча) частина професійного співтовариства переходить в інші, вигідніші сфери, а та, що залишилася, через постійний відтік (і недоотримання) достатніх ресурсів, дійсно не може вирішити існуючих проблеми своєї сфери діяльності і демонструє той тип поведінки, який називають не інакше як “автоматична безпорадність”.

Отже, в сучасному суспільстві соціалізація підростаючого покоління не є керованою і цілеспрямованою, а переважно – стихійною, неусвідомлюваною, і не забезпечується необхідними для її успішного протікання ресурсами: психологічними, матеріальними, кадровими, технологічними та ін.

Ступінь соціалізації особистості визначається багатьма чинниками, які в сукупності складають загальну структуру впливів суспільства на окрему особистість. Наявність дефектів у кожному з них призводить до появи в особистості соціально-психологічних особливостей, які можуть стати наслідком девіантних форм поведінки. Під впливом соціально-психологічних чинників зовнішнього середовища за наявності внутрішніх умов у дитини з’являється дезадаптація, яка виявляється у вигляді девіантної (делінквентної, адиктивної і т.п.) поведінки.

Представлені дефекти соціалізації вимагають пильної уваги як з боку представників наукового співтовариства, так і з боку психологів-практиків. Адже робота із контингентом дезадаптованих неповнолітніх має здійснюватися на основі комплексного та системного підходів. А це, у свою чергу, означає, що у процесі надання

психологічної допомоги ми маємо орієнтуватися не лише на особистість девіанта, а й середовище його існування, яке також вимагає корекційних впливів. Саме ці позиції і слугують орієнтиром наших подальших дослідницьких стратегій.

Список використаних джерел

1. Авдеевская (Белинская) Е.П., Баклушинский С.А, Особенности социализации подростка в условиях быстрых социальных изменений // Ценностно-нормативные ориентации старшеклассника. Труды по социологии образования. – Том III. Выпуск IV. – М., 1995. – С. 118-132.
2. Агеев В.С. Межгрупповое взаимодействие: социально-психологические проблемы. – М., 1990. – 202 с.
3. Кармадонов О.И. Социальная девиация как фактическая ценностно-нормативная модель // Социально-гуманитарные знания. – 2001. – №6. – С. 148 – 160
4. Клейберг Ю.А. Социальная психология девиантного поведения: Учебное пособие. – 2-е изд, доп. – М., Ульяновск, 2005. – 416 с.
5. Клейберг Ю.А. Конфликты и отклонения в социальных системах. – Кемерово: Кузбассвузиздат, 1995. – 142 с.
6. Клейберг Ю.А. Социальные нормы и отклонения. – 2-е изд-е, доп. – М.: Вита-пресс, 1997. – 140 с.
7. Ключникова Е.В. Изучение внутриличностных детерминант социальной компетентности младших подростков / Е.В. Ключникова, М.И. Лукьянова // Социальная компетентность детей и подростков: тенденции формирования. – Ульяновск, 2002. – С. 46-54.

The modern tendencies of socialization of growing up personality are examined in the article. There are exposed defects of socializations which come forward investigation of deviations in the conduct of minor. The necessity of account of this defects in the process of makeready of psychologists for the work with desadaptive minor is grounded .

Key words: socialization, growing up personality, defects of socialization, deviant conduct, social groups.

Отримано: 16.03.2010